

Деркач О. І. Взаємодія вчителя та дітей у формуванні природоохоронного досвіду засобами проблемного навчання // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії : зб. матеріалів конференції. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 117-119.

УДК 373.3 + 37.015.31: 57.081.1

О. І. ДЕРКАЧ,

аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВЗАЄМОДІЯ ВЧИТЕЛЯ ТА ДІТЕЙ У ФОРМУВАННІ ПРИРОДООХОРОННОГО ДОСВІДУ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ

У статті описуються переваги використання проблемного навчання в розвитку творчих здібностей молодших школярів та формуванні їх природоохоронного досвіду.

В статье раскрываются преимущества использования проблемного обучения в развитии творческих способностей младших школьников, формировании их природоохранного опыта.

The article exposes the advantages of using problem studying in the development of creative abilities of junior pupils and in forming their nature protection experience.

Соціальні перетворення та екологічні негаразди в Україні спрямували реформування освіти на гармонійний розвиток творчої особистості з креативним мисленням, здатної реалізувати себе в бурхливому потоці сучасного життя з користю для суспільства та природного середовища.

Пріоритетним у сьогоденні постає формування природоохоронної компетентності дітей, зокрема молодших школярів, оскільки від рівня розвитку їх природоохоронних знань, умінь і навичок залежатиме майбутнє України.

Цьому значною мірою сприяє використання в педагогічному процесі інноваційних технологій навчання, які забезпечують активну взаємодію вчителя та учнів, оптимізують навчально-виховний процес.

Важливе місце серед сучасних інновацій займає проблемне навчання, основна мета якого полягає в збагаченні активного ставлення дітей до оволодіння знаннями, інтенсивного розвитку їхньої самостійної пізнавальної діяльності та індивідуальних творчих здібностей. З огляду на це, метою нашої статті є розкриття оптимальних шляхів взаємодії вчителя й дітей у формуванні природоохоронного досвіду молодших школярів засобами проблемного навчання.

Проблемній активності учнів свого часу значну увагу приділили видатні педагоги Я.Коменський, Й.Песталоцці, Ф.Дістерверг, К.Ушинський, В.Сухомлинський. Цією проблемою опікувалися російські педагоги та психологи: М.Махмутов, І.Лернер, І.Льницька, А.Матюшкін, Р.Малафеев та інші. Учені визначають проблемне навчання з різних позицій: як принцип дидактики (В.Кудрявцев) [1, с. 12], метод навчання (В.Оконь,) [5, с. 205], тип навчального процесу (П.Алексюк, М.Махмутов) [3, с. 34], психолого-педагогічну систему в організації навчально-пізнавального процесу (В.Максимова) [2, с. 17], особливий підхід до навчання, що виявляється насамперед у перетворюючому характері пізнавальної діяльності школярів (М.Скаткін) [6, с. 77], як технологію (Г.Ксензова, Н.Савіна). [4, с. 273]

Однак нині проблемне навчання є швидше теоретичною моделлю розвивального навчання, ніж реалізується на практиці як цілісний процес. Основні положення проблемного навчання недостатньо конкретизовані та не доведені до рівня педагогічної технології. Тому проблемність у сучасній школі використовується не в повній мірі.

Виходячи з цього, завдання нашого дослідження – показати істотний вплив проблемного навчання на підвищення рівня природоохоронних знань, умінь та навичок дітей молодшого шкільного віку, значну увагу яким приділили у педагогічних працях: А.Захлебний, І.Зверев, А.Сидельковський, І.Суравегіна, Л.Печко, З.Плохій, Г.Пустовіт, Н.Пустовіт, Г.Тарасенко, Л.Шаповал та інші.

Заслугове на увагу розгляд проблемного навчання як технології розвивальної освіти в контексті формування природоохоронного досвіду молодших школярів, спрямованої на активне одержання дітьми

знань про навколишнє середовище, розвиток творчих здібностей, прийомів дослідницької діяльності в природі, залучення учнів до природоохоронних акцій. Проблемне навчання допоможе вчителю сформувати в дітей систему розумових дій, за допомогою яких вони зможуть використовувати отримані знання про об'єкти та явища природи в повсякденному житті, розв'язувати нестандартні завдання екологічного спрямування.

Отже, в контексті нашого дослідження визначимо проблемне навчання як навчально-пізнавальну діяльність учнів із засвоєння знань та способів діяльності на основі створення й розв'язування проблемних ситуацій природоохоронного змісту.

У своєму дослідженні основною категорією проблемного навчання виділимо проблемні ситуації екологічного змісту, коли в дітей виникають протиріччя між вже відомими та новими знаннями про навколишнє середовище. Є кілька способів створення проблемних ситуацій:

- зіткнення учнів із суперечностями між новими фактами та явищами й наявними знаннями за необхідності теоретичного пояснення й пошуку шляхів їх застосування;
- необхідність вибору потрібної екологічної інформації (ситуація з надлишком інформації);
- використання суперечностей між наявними в учнів знаннями та практичними завданнями, що виникають під час природоохоронної діяльності.
- зіткнення учнів із суперечностями між існуючими рішеннями та новими вимогами, які висуває практика.
- спонукання школярів до порівняння, зіставлення та протиставлення фактів, правил і дій та їх узагальнення, до виявлення внутрішніх і міжпредметних зв'язків між об'єктами та явищами природи. [4, с. 187]

Створена вчителем проблемна ситуація стає початком процесу розумової діяльності учнів, що стимулюється постановкою питання, досить складного, щоб викликати потребу в його розв'язанні й, водночас, посилює для самостійного знаходження відповіді.

Розглянемо **етапи розумової діяльності** молодших школярів для розв'язання проблеми екологічного змісту на прикладі дослідження конвалії травневої.

1. Виникнення проблемної ситуації:

Вивчити особливості цвітіння даної рослини в природному середовищі, зберігши генофонд первоцвіту.

2. Усвідомлення сутності ускладнення вирішення даної проблеми:

Конвалія травнева – лікарська рослина занесена до Червоної книги, що росте в лісі. Тому міські школярі не завжди мають можливість відвідувати ліс у період цвітіння даної рослини:

3. Пошук способів розв'язання проблеми шляхом здогадки або висунення гіпотез:

Щоб вивчити особливості цвітіння конвалії травневої й зберегти її генофонд, можна виростити рослину біля школи, створивши всі необхідні умови для її акліматизації.

4. Обґрунтування і доведення гіпотези:

Під час щоденних спостережень за конвалією травневою на шкільній ділянці, в учнів є можливість добре вивчити особливості її цвітіння в природі без шкоди для рослини;

5. Перевірка правильності розв'язання проблеми:

Посадивши конвалію травневу біля школи, діти не лише досліджують особливості цвітіння рослини, а й беруть участь у її охороні, проводять експеримент із збереження генофонду первоцвіту, який розрахований на кілька років.

Основне дидактичне призначення проблемного навчання — в умілому педагогічному керуванні активною пошуковою діяльністю учнів. Тому вчитель повинен знайти оптимальні шляхи для його реалізації, вислуховуючи різні точки зору дітей, координуючи та спрямовуючи їх творче мислення за допомогою системи запитань. Слід досить коректно виправляти помилки учнів, надавати їм диференційовану допомогу в роботі з різними джерелами інформації.

У практиці початкової школи використовується кілька типів проблемних уроків:

- 1) уроки з окремими екологічними проблемними питаннями;
- 2) уроки, присвячені розв'язанню загальної проблеми з охорони природи;
- 3) уроки-проблемні бесіди;
- 4) уроки-диспути;
- 5) уроки-екскурсії в природу;
- 6) кіноуроки про об'єкти природи, які потребують захисту;
- 7) уроки-презентації про природоохоронну діяльність учнів.

Педагогу слід пам'ятати, що завдання стає пізнавальною проблемою, якщо воно відповідає наступним вимогам:

- стимулює учнів до роздумів над проблемою;
- викликає пізнавальний інтерес у дітей;
- опирається на попередній досвід і знання молодших школярів.

Вчені виділяють наступні види дидактичних проблем:

- а) за галуззю й місцем виникнення (предметні, міжпредметні, урочні й позаурочні);
- б) за роллю в пізнавальному процесі (основні й допоміжні);
- в) за способом організації їх розв'язку (фронтальні, групові та індивідуальні).

У психології та дидактиці, виходячи з особливостей пошукової активності дитини, виділяють два типи її реакції на новизну: імпульсивну та рефлексивну.

Сутність імпульсивного реагування в тому, що учень відразу, не задумуючись, відповідає на зовнішні подразники, легко схиляється на бік тієї чи іншої гіпотези, не враховуючи міри її об'єктивності. В прийнятті рішення більш важливу роль відіграють емоційні процеси дитини, ніж розумові, мислительні.

На відміну від імпульсивного, зміст рефлексивного реагування становлять ті психічні процеси, які забезпечують внутрішню "відшліфованість" будь-якої гіпотези, домінування логічних доведень над емоційними реакціями. В даному випадку учень чинить здебільшого обдуманого, а тому розв'язує завдання довго, але помилок робить менше.

Вчителю при організації проблемного навчання в контексті формування природоохоронного досвіду дітей слід взяти до уваги, що молодші школярі реагують на проблемність імпульсивніше, ніж старші. Тому їх діяльність у природі потребує ґрунтовного аналізу з боку вчителя та чіткої мотивації природоохоронної діяльності.

Готуючись до впровадження проблемного навчання, педагог повинен добре володіти системою методів психологічної активізації дитячої діяльності, серед яких ефективними в напрямку дослідження будуть:

1. Метод каталога чи асоціацій – перенесення властивостей з одного об'єкта на інший із метою глибшого усвідомлення екологічних зв'язків. Наприклад:

- порівняйте "веселе" дерево з "сумним";
- перенесіть властивості квітки на дівчинку.

2. Вправи на емпатію. Діти ставлять себе на місце об'єкта природи, передають його думки, почуття, настрої.

3. Біном фантазії. Учні пов'язують предмети, явища чи їх властивості з власною природоохоронною діяльністю.

4. Метод морфологічного аналізу – створення нового об'єкта природи шляхом поєднання найкращих особливостей, якостей, характеристик інших об'єктів навколишнього середовища, визначення його місця та значення в природі.

5. Символічна синектика – відображення реального світу різними символами та знаками, складання карт природоохоронної діяльності в позаурочній роботі.

6. Метод зіставлення – забезпечує розуміння дітьми важливості будь-якого об'єкта природи, його неповторності, винятковості, необхідності в природі, як людини в суспільстві.

7. Метод мозкового штурму – знаходження якомога більшої кількості шляхів розв'язання екологічної проблеми.

8. Метод моделювання – створення учнями моделей природоохоронної діяльності.

9. Метод ідеалізації об'єкта природи – створення оптимальних умов у довкіллі для того, щоб природний об'єкт, за яким ведеться спостереження, отримав ідеальні умови для життя.

10. Метод фантастичної проблеми. "Що було б, якби...?" - планування природоперетворювальної діяльності людини в довкіллі.

Педагог постійно знаходиться у активній взаємодії з учнями. Він створює систему навчальних проблемних ситуацій, керує мислительною діяльністю учнів під час постановки й розв'язання проблем, а діти – усвідомлюють й суб'єктивно приймають їх як власні, формулюють та розв'язують проблемні завдання екологічного змісту, застосовують природоохоронні знання й уміння в нестандартних умовах, дають моральні оцінки ставленню людини до навколишнього середовища.

Отже, варто зазначити, що вирішення проблемних завдань є ефективним шляхом формування розумової активності молодших школярів, оскільки діти вчаться уявляти й переживати, помічати в предметах і явищах природи суперечності, прагнуть пояснити їх, висувають припущення про доцільність тих чи інших природоохоронних дій, обґрунтовують власні думки. В учнів розвиваються позитивні емоції, вміння аналізувати, узагальнювати матеріал, формуються такі якості, як спостережливість у природі, допитливість і кмітливість, наполегливість у охоронних акціях, віра в власні сили. Діяльність дітей під умілим керівництвом вчителя в проблемному навчанні набуває творчого спрямування. Про це свідчить самостійне перенесення відомих учням знань і вмінь про об'єкти природи в нові ситуації, знаходження проблем у стандартних природних умовах, усвідомлення функцій явищ природи, вміння комбінувати різні засоби розв'язування екологічних завдань. Все це потребує подальших експериментальних підтверджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кудрявцев В. Проблемное обучение: истоки, сущности, перспективы. – М.: "Знание", 1991. – 79 с.
2. Максимова В. Пізнавальна діяльність школярів. Проблемний підхід до навчання в школі. – Л., 1973. – 73с.
3. Махмутов М. Организация проблемного обучения в школе: [Пер. с рус.] / М.Махмутов. – Каунас: Швиеса, 1983. – 219 с.
4. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром. / Упорядники: В.Андреєва, В.Григораш. – Х.: Вид. група "Основа", 2009. – 352 с.
5. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М.: Высш. шк., 1990. – 381с.
6. Скаткин М. Методология и методика педагогических исследований. – М.: Педагогика, 1986. – 150 с.